

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ – ТЕОРЕТИК УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

В. ТОМАХІВ

Тернопільський національний економічний університет

Анотація

У статті розглядається формування політичних поглядів В.Липинського, обґрунтовуються фактори, які вплинули на їх становлення, акцентується увага на політичній діяльності В.Липинського, у якій виділено основні періоди її розвитку.

Ключові слова: консерватизм, еліта, монархізм, незалежність, демократія.

Аннотация

В статье рассматривается формирование политических взглядов В.Липинского, обосновываются факторы, которые влияли на их становление, акцентируется внимание на политической деятельности В.Липинского, в которой выделены главные периоды формирования его политических идеалов.

Ключевые слова: консерватизм, элита, монархизм, независимость, демократия.

Summary

The article under consideration deals with the forming of the political views of V.Lypynsky as a theorist of Ukrainian state creation. The factors which influence the process of the state consolidation are grounded. The emphasis is put on the political activity of V.Lypynsky. The basic periods of the formation of his political ideals are grounded.

Key words: conservatism, elite, monarchism, independence, democracy.

«Кантом української політичної науки» назвав Є.Маланюк видатного українського мислителя, історика, політолога і політика В'ячеслава Липинського. Він був польського походження, сповідував католицизм і водночас був палким українським патріотом, присвятивши своє життя боротьбі за українську державність. Він створив власну оригінальну політичну концепцію побудови майбутньої української держави, її форми та устрою. В.Липинський гостро критикував українську демократію та її основні інститути, покладаючи на них провину за поразку національно-визвольних змагань. Він заперечував буржуазний, партійний парламентаризм, пропонуючи натомість корпоративний спосіб представництва.

В.Липинський був вихідцем з аристократичного польського середовища, але, ще навчаючись у Київській гімназії, увійшов до української громади, відчуваючи себе українцем. У цій національно-суспільній трансформації великий вплив на нього справила діяльність «хлопоманів» – Володимира Антоновича, Тадея Рильського, Паулина Свенціцького, Костя Михальчука, Бориса Познанського¹. Важливим етапом у формуванні світогляду Липинського стало навчання у Кракові, де він вивчав спочатку сільське господарство, а потім історію. Місто на початку ХХ століття був важливим політичним і духовним центром польського суспільно-політичного життя. В.Липинський був добре ознайомлений з Краківською історичною консервативною школою, представниками якої були, зокрема, Йосип Шуйський і Владислав Яворський. На відміну від романтичної польської історіографії, яка бачила причину втрати польської державності в несприятливих зовнішніх обставинах, краківські консерватисти вважали, що вона крилась у внутрішніх суперечностях, ліберальному демократизмі польської королівської влади. Вчені вважали також, що врятувати Польщу могла тільки еліта, «аристократія духу» (Й.Шуйський)².

Особливо вплинув на В.Липинського Владислав Яворський – професор Краківського університету, правознавець і політик. В.Яворський пропонував реформувати польське шляхетське суспільство, перетворити його на суспільство хліборобське, основою якого

стала б економічно заможна середня селянська верства, оперта на чіткий правовий механізм засади самоврядування, яка б мала вплив на державну політику. Можна помітити, що ці ідеї перегукуються з поглядами В.Липинського, які він згодом висловив у своїх знаменитих «Листах до братів-хліборобів». Про це, власне, пізніше писав сам В.Липинський в одному з листів, що Яворський «навчив мене підстав права і політичного мислення»³. Навчання в Женеві дало змогу В.Липинському близько ознайомитися з тодішньою західноєвропейською політичною і соціологічною думкою, зокрема з концепцією Л.Гумпловича про сутність і походження держави, теоріями еліт Г.Моски та В.Парето, їхнім критичним ставленням до демократії. В.Парето категорично відкидав термін «демократія», вважаючи його таким же слабо вираженим, як «релігія»⁴. Загалом на формування світогляду Липинського цього періоду визначальний вплив справила низка теоретичних напрямків західноєвропейської політичної і соціологічної науки того часу, серед яких – ранні теорії соціального конфлікту К.Маркса, Л.Гумпловича, Ф.Опенгейшера, концепції Ж.Сореля, особливо критика ним доктрин демократії і лібералізму, польська консервативна історична школа та теорії еліт Г.Моски, В.Парето, Р.Міхельса⁵. Можна стверджувати, що особливе враження на нього справили останні. Вже у своїй книзі «Шляхта на Україні» (1909) В.Липинський висуває ідею створення національної еліти, а також необхідності представникам шляхти взяти активну участь у національному і політичному відродженні України⁶.

У 1910 році В.Липинський переїхав до Кракова, де займався науковою роботою, внаслідок якої з'явилася його книга «Z dziejow Ukrainy» (1912). Основну увагу в цій праці автор приділив висвітленню подій часів Хмельниччини. Важливим і визначальним стало те, що В.Липинський розглядає цей період з державницької точки зору, тобто крізь призму процесу формування української державності та місця в ньому шляхетської верстви. На цей час припадає і початок його політичної діяльності. На відміну від М.Драгоманова, М.Грушевського, які обстоювали федералістсько-автономістське вирішення української проблеми, Липинський ще напередодні Першої світової війни утвердив себе в українському русі як послідовний самостійник (державник). Він був головним ідеологом створеної в 1911 році групи «Вільна Україна», у складі якої перебували, зокрема, політичні емігранти з Росії – А.Жук, Л.Юркевич, В.Степанківський. Це був зародок Союзу визволення України, який організаційно оформився після початку Першої світової війни⁷.

У 1912 році В.Липинський публікує свій політичний трактат «Меморіал до Українського комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі», в якому висувається розвинена концепція побудови самостійної української держави⁸. У цьому політичному трактаті В.Липинський трактує самостійність як перманентну й абсолютну цінність, а побудову української держави – як центральну політичну проблему, яка в кінцевому результаті матиме вирішальне значення для українського народу. Україна в етнографічних межах має стати незалежною державою, а її формою правління – конституційна монархія. Ці ідеї знайшли свій подальший розвиток у «Нарисі програми української демократичної хліборобської партії», який був написаний В.Липинським у серпні 1917 року під час українських національно-визвольних змагань. У цьому цінному документі української політичної думки В.Липинський чітко обгрунтовує свою державницьку позицію, зазначаючи, що «повним національним життям жив народ тільки тоді, коли він користувався на своїй землі повнотою своїх суверенних прав (Держава Київська)». Він послідовно аргументує свої політичні погляди як прихильник повної незалежності України всупереч нерішучій автономістсько-федералістській позиції тогочасних лідерів Центральної Ради в їхньому ставленні до державної самостійності України.

Розглядаючи обидві праці, можна побачити одну суттєву відмінність між ними у питанні про форму державного устрою майбутньої української держави. Так, у «Меморіалі до Українського комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі»

В.Липинський визначає майбутню українську державу як конституційну монархію, а в «Нарисі програми української демократичної хліборобської партії» йдеться про демократичну республіку, демократію як «тверду опору української національно-державної ідеї», «проголошення Української демократичної республіки Установчими Зборами та загальну демократизацію культурного та економічного життя»⁹. На наш погляд, це свідчило про те, що у Липинського понад усе була проблема побудови держави, питання ж державного устрою відсувалися на другий план.

Вказані праці відзначаються позитивним ставленням В.Липинського до демократії і можуть бути підтвердженням того, що в період 1912–1919 рр. автор допускав прийнятність демократичної політичної системи в українській державі незалежно від форми державного правління.

Ідеї класократичного гетьманату як форми т.зв. трудової монархії, висунуті В.Липинським у знаменитих «Листах до братів-хліборобів про ідеї та організацію українського монархізму» (1919–1926) склали завершену і цілісну політичну доктрину, викликали полеміку серед дослідників його творчої спадщини. Її суть зводиться до того, чи був В.Липинський від початку своєї теоретико-політичної діяльності консерватором, монархістом, чи, може, був і демократичний період в його поглядах. Так, Лев Білас вважає, що еволюція політичних поглядів В.Липинського була незначною. Він завжди залишався монархістом¹⁰. Є.Пизюр схиляється до думки, що на еволюцію політичних поглядів В.Липинського вплинуло досі добре не з'ясована його трансформація з поляка в українця. Як зазначає дослідник, В.Липинський ніколи не був демократом у справжньому розумінні цього слова, оскільки, як свідчать його неопубліковані листи, написані після революції, він розумів демократію як ідеологію, що має служити людям, а не як правову форму влади¹¹.

Іншої думки дотримується Я.Пеленський, який вважає, спираючись на «Меморіал до Українського комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі» і «Нарис програми української демократичної хліборобської партії», що демократичний період у творчості В.Липинського існував. Але перехід його на консервативно-монархічні позиції в 1919 році і критичне ставлення до демократії були зумовлені аналізом В.Липинським позиції українського народницько-соціалістичного політикуму в ході національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. Він був глибоко розчарований уєнерівською елітою, її нездатністю впоратися з найскладнішими проблемами державного будівництва – організацією армії, служби безпеки, поліції, адміністративного апарату, і, як наслідок, неспроможність керувати розбурханими більшовицькою демагогією і масами¹². І.Лисяк-Рудницький також вважав, що Липинський завжди був переконаним монархістом¹³.

На нашу думку, цілковиту рацію має В.Потульницький: існування демократичного періоду в діяльності В.Липинського було спричинене необхідністю через домінування ліберально-соціалістичної течії в українському русі досягти компромісу з поміркованими силами в ньому за умови утвердження державно-самостійницької ідеї¹⁴. Таким чином, можна констатувати, що дане питання залишається відкритим і дискусійним. Водночас, на наш погляд, ключовим і переломним моментом у формуванні політичних поглядів В.Липинського стало утворення Української Держави на чолі з гетьманом П.Скоропадським. Гетьманський уряд, як відомо, на тлі безпорадної позиції Центральної Ради домігся значного прогресу у становленні української державності, створенні її інститутів у центрі і на місцях, розвитку культури, науки. Як зазначав пізніше В.Липинський, «перший раз в історії України могли зявитися хоч на хвилину Законність, Маєстатечність і Загальність імені українського – Української Верховної Влади»¹⁵.

У цей період Липинський на запрошення міністра закордонних справ гетьманського уряду Д.Дорошенка очолив посольство Української Держави в Австро-Угорщині, де показав себе талановитим дипломатом. Повідомлення про антигетьманське повстання він сприйняв

болісно і критично, але на прохання Директорії залишився на своєму посту. Проте хаос, анархія, отаманщина, які побачив в Україні В.Липинський під час поїздки до штабу С.Петлюри, розстріл Директорією полковника П.Болбачана – відомого своїми твердими самостійницькими переконаннями і водночас талановитого воєначальника – привели його до остаточного розриву з Директорією¹⁶. Він подав у відставку, залишившись в Австрії на постійне проживання і повернувся до наукової діяльності, перерваної війною і революцією. У цей період і оформилися в завершеному вигляді політичні погляди та ідеї В.Липинського, викладені ним у «Листах до братів-хліборобів», які писалися протягом 1919–1926 рр., а також в його історичній праці «Україна на переломі (1657–1659 рр.)», що була створена безпосередньо під впливом досвіду визвольних змагань 1917–1920 рр.

Підсумовуючи сказане вище, слід зазначити, що в центрі світоглядних позицій В.Липинського була держава. Її здобуття й утвердження було магістральною лінією його теоретичної спадщини. Він переконував українське суспільство, що саме держава перетворює народ у націю. Тривкість і єдність держави, на його думку, забезпечувались конституційною монархією з класократичним устроєм. Її зразок український теоретик консерватизму бачив у тогочасній англійській монархічній системі, яка виключала деспотичну монархію і давала життя низці правових і представницьких інститутів, властивих західноєвропейській політичній системі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Шевчук В. В'ячеслав Липинський – історик, політик та мислитель // Сучасність. – 1992. – №6. – С.86–89.
- ² Голобуцький О., Кулик В. Український консерватизм: минуле і сучасне // Академія. – Ч.2. – 1995. – С.105–112.
- ³ В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Матеріали міжнародної наукової конференції (2–6 червня 1992 р., Київ, Луцьк, Кременець) / Гол. ред. Я.Пеленський. – К.; Філадельфія, 1994. – С.36.
- ⁴ Арон Р. Этапы развития социологической мысли. – М., 1993. – С.459.
- ⁵ Потульніцький В. Політична доктрина Липинського // Український історичний журнал. – 1992. – №9. – С.37–45.
- ⁶ В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – С.37.
- ⁷ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – К., 1994. – Т.2. – С.133.
- ⁸ В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – С.17.
- ⁹ Липинський В. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – С.254.
- ¹⁰ Потульніцький В. Політична доктрина Липинського. – С.38.
- ¹¹ Там само. – С.39.
- ¹² В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – С.19.
- ¹³ Лисяк-Рудницький І. Вказ. праця. – С.133.
- ¹⁴ Потульніцький В. Історія української політології. – К., 1992. – С.112.
- ¹⁵ Липинський В. Хам і Яфет // Сучасність. – 1992. – №6. – С.63.
- ¹⁶ Штендера Я. Засуджений до розстрілу. – Львів, 1995. – С.246.